

ბასარიონ ჯორჯანაძე

ნაწმნარი მოდალური ელემენტები ქართულში

ქართულში გამოიყოფა რამდენიმე მოდალური ელემენტი, რომლებიც ზმნური წარმომავლობისა არიან: **ეგებ/ეგება, იქნებ/იქნება, ეტყობა, ჩანს, ლამის, უნდა, გინდა/გინდ, თუგინდ/თუნდა...** ზოგი მათგანი (**ეგებ/ეგება, ლამის...**) მხოლოდ მოდალური ელემენტის სტატუსით დაჩნდება თანამედროვე ქართულში, სხვანი გამოიყენებიან როგორც მოდალური დანიშნულებით, ასევე საკუთრივ ზმნის ფუნქციით.

* * *

ეგება/ეგებ ფორმა ძველ ქართულში წარმოდგენილი იყო როგორც **ეგების**; ესაა ე-პრეფიქსიანი ვნებიითის ყალიბის მქონე ზმნა, რომლის ფუძეა (ძირია) **-გ-**: **ე-გ-ებ-ი-ს**. მასდარია **გება**. ძველ ქართულში იგი საკმაოდ ხშირად გამოიყენებოდა მნიშვნელობით „შეძლება, ჯერ-ყოფა“¹. საგულისხმოა, რომ ძველ ქართულშივე პარალელურ ტექსტებში ამ ზმნის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა „შესაძლებელ არს“ და „ჯერ არს“ აღწერითი ფორმები:

მიუგო ნიკოდემოს და ჰრქუა მას: ვითარ ეგების ეგე ყოფად? || მიუგო ნიკოდემოს და ჰრქუა: ვითარ შესაძლებელ არს ესე ყოფად? (ი. 3,9).

ჰრქუა მას ნათანაელ: და ნაზარეთით ეგების-მე რაჲ კეთილი რამე ყოფად? || ჰრქუა მას ნათანაელ: ნაზარეთით შესაძლებელ არს აკეთილისა რაჲსაჲ ყოფად (ი. 1,46).

არაჲ ეგების კაცისა ჰურიასა; || არა ჯერ არს კაცისა ჰურიისა (საქ. მოც. 10,28).

ამ მნიშვნელობით თანამედროვე ქართულს **ეგების** ზმნა შემორჩა მხოლოდ გამოთქმაში **არ ეგების**, რომლის ვარიანტია **არ ეგება** („არ შეიძლება, შეუძლებელია, არ იქნება“)². ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში მაგალითებად დასახელებულია: „მეწყინა,

¹ ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, 1973.

² ეგებ-ი-ს-ეგება ფორმობრივი ცვლილება საერთო მოელენა ვნებითი გეარის ზნებისათვის: ტუ-ებ-ი-ს-ობ-ებ-ა, ე-მალ-ებ-ი-ს-ე-მალ-ებ-ა და მისთ.

მაგრამ დაშლა აღარ ეგებოდა“ (ილია), „სანოვაგის გატაცება არ ეგებოდა“ (ვ. ბარს.).

თანამედროვე ქართულში ეს ფორმა მხოლოდ მოდალური ელემენტის (ნაწილაკის, მორფემოიდის) დანიშნულებით გამოიყენება (გამონაკლისია ზემოთ დასახელებული გამოთქმა). მისი მნიშვნელობაა: „იქნება შეიძლება; ვინ იცის, ვინაშა“³ (ანუ: გამოიხატება შესაძლებლობა ან დაეკეება). ასეთი სემანტიკური ცვლილება მოულოდნელი არ არის: „შესაძლებელ არს, შეიძლება“→„შესაძლოა, იქნებ, ვინ იცის“.

მოდალურ ელემენტად გამოყენებისას პარალელურ ფორმებად გვხვდება: **ეგებხს|ეგება** და **ეგებხ|ეგებ**; ზოგ დიალექტში (მესხურში) დადასტურებულია აგრეთვე **ეგია**.

ამგვარი ფორმობრივი ცვლილებაც ადვილად აიხსნება: ზმნური მნიშვნელობის დაზრდილის შემდგომ ხდება ფორმის ფონეტიკური ცვლითა, იგი „გარეგნულადაც“ ნაწილაკების რანგში გადადის: **ე-გ-ებ-ი-ს**→**ეგებხს|ეგებ**, **ე-გ-ებ-ა**→**ეგებ**, აგრეთვე: **ე-გ-ებ-ა**→***ე-გ-ე-ა** (ბ-ს ჩავარდნით)→**ეგია** (**ეა**→**ია** ფონეტიკური ცვლილების საფუძველზე).

უფრო არსებითი ცვლილება მოხდა სინტაქსური წყობის თვალსაზრისით: ე. წ. მასდარული კონსტრუქცია („ეგების ყოფად“ ტიპისა) შეიცვალა შესიტყვებით, რომელშიც **ეგებხს|ეგება** შებამებულია კავშირებითის პარადიგმის ფორმასთან: „ეგებ ინებოს ბატონმა“ (ეაეა). შეხამება ხდება სამივე კავშირებითის ფორმასთან (ოღონდ თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში III კავშირებითის ადგილას იხმარება II შედეგობითი; გარდა ამისა, არ შეინიშნება მყოფადის კავშირებითი): **ეგებ წერდეს, დაწეროს, დაეწერა** (= **დაეწეროს**). არსებითად აქ შესაძლებლობის კილოს ფუნქციაა გამოხატული. იმაედროულად **ეგებხს|ეგებ** იფართოვებს გამოყენების არეს და ეხამება ხსვა პარადიგმის ფორმებსაც.

I სერია: აწმყო: ეგებ { წერს
წერდა
წერდეს

არ დასტურდება მყოფადის წრის ფორმებთან.

II სერია: აორსტი: ეგებ { დაწერა
დაწეროს

III სერიაში გვხვდება II შედეგობითისა და III კავშირებითის ფორმებთან: **ეგებ დაეწერა, დაეწეროს** (ამათგან, როგორც ითქვა, II შედეგობითი გამოყენებულია III კავშირებითის ნაცვლად).

³ ქართულის ენის განმარტებითი ლექსიკონი, III, თბილისი, 1953.

ზემოხსენებულის საფუძველზე შეიძლება ითქვას: ქართულში გამოიკვეთა შესაძლებლობის კილოს გამოხატვის ტენდენცია. გამოხატვა ზდება ნაზმნარი მოდალური ელემენტის (ეგება||ეგებ) საშუალებით, რომელიც ეხამება აწმყოს, ნამყო უსრულის (განგრძობითის), აწმყოს კავშირებითის, აორისტის (ნამყო ძირითადის), II კავშირებითის, II შედეგობითის (III კავშირებითის ფუნქციით გამოყენების შემთხვევაში) და III კავშირებითის (უპირატესად დიალექტებში) ფორმებს.

* * *

ძველ ქართულში ლამის ასევე დამოუკიდებელი ზმნის დანიშნულებით გამოიყენებოდა. ამ ზმნის მასდარად იგარაუდება ლამა „ნდომა, წადილი; სურვილი, წაფა“. ი. აბულაძეს ნიმუშად დასახელებული აქვს: „ჰლამოდა შესლვასა თესეთად“. ლამის იმავე სტრუქტურის ზმნაა, რაც „სურ-ის/სურ-ი-ნ „სურს“ („გითარცა სურ-ი-ნ ირემსა“, — ფს. 41,2; „სურ-ოდ-ა სულსა ჩემსა“, ფს. 118, 174), ს-წყურ-ი-ს („ს-წყურ-ი-ან|სურ-ი-ან სულსა ჩემსა შენდამი“, ფს. 62,2 და მისთ. ანუ ლამ-ი-ს, სადაც -ს მხოლოდობით რიცხვის III სუბიექტური პირის ნიშანია. -ი — ზმნური სუფიქსი; ფუძეა ლამ-, რომელიც ამჟამად, როგორც ზმნა, -ობ თემის ნიშნითაა გაფორმებული: ლამ-ობ-ს („გაკეთებას ლამობს“). ლამ-ი-ს ფორმა ზმნის ფუნქციით XIX საუკუნემდე იყო შემორჩენილი, უფრო მოგვიანებით იგი უპირატესად სტილიზაციის მიზნით ჩანს გამოყენებული. შდრ.:

მოკვდას ლამოდა (საბა): ლამ-ი-ს—ლამ-ოდ-ა; უტანარი გეახლა, დედოფალო, შენა ხალვას ლამის (შ. დაღ.)⁵.

ამდენად, ქართული ენის განვითარებებს გვიანდელ საფეხურზე ერთმანეთის პარალელურად დასტურდება ორი ფორმა:

აწმყო:	ე-ლამ-ი		ე-ლამ-ობ
	ჰ-ლამ-ი		(ჰ)-ლამ-ობ
	(ჰ)-ლამ-ი-ს		(ჰ)-ლამ-ობ-ს
ნამყო უსრული:	ე-ლამ-ოდ-ი		ე-ლამ-ობ-დი
	ჰ-ლამ-ოდ-ი		(ჰ)-ლამ-ობ-დი
	(ჰ)-ლამ-ოდ-ა		(ჰ)-ლამ-ობ-და
კავშირებითი:	ე-ლამ-ოდ-ე		ე-ლამ-ობ-დე
	ჰ-ლამ-ოდ-ე		(ჰ)-ლამ-ობ-დე
	(ჰ)-ლამ-ოდ-ეს		(ჰ)-ლამ-ობ-დე-ს

⁴ ი. აბულაძე, დისკ. ნაშრ.
⁵ ნიმუშები დასახელებულია ქველ-იდან, ტ. IV.

ამათგან, პირველი სისტემიდან შემორჩა **ლამის**, როგორც მოდალური ელემენტი (მნიშვნელობით: „თითქმის, კინაღამ“). ხოლო მეორე სისტემა დამკვიდრდა როგორც **ლამ-ობ-ს** ზმნის უღვლილება.

მოდალური ელემენტი **ლამის** უპირატესად II კავშირებითის ფორმას ესამება: „შიშისგან **ლამის** მე ჩემი **დაემართოს**“. ღირსსაცნობია, რომ მას მოდალურ ელემენტად გამოყენებას დროსაც უნარი აქვს ზმნისთვის დამახასიათებელი კონსტრუქცია შექმნას (თუშეცა ზმნური სემანტიკისგან დაცლილია): „ლამის, რომ არ შეწიოს“ (ვაჟა)⁶. **ლამის** ამ შემთხვევაში მთავარი წინადადებას დანიშნულებითაა გამოყენებული სინტაქსურად, თუშეცა მორფოლოგიურად და სემანტიკურად მოდალური ელემენტია (ნაწილაკია). ეს, თავის მხრივ, ხდება იმის მიზეზი, რომ **ლამის** ფორმასთან ჩნდება **არის** ზმნა: „**ლამის არის**, შიშისგან გული წაუვიდეს“. ვასათვალისწინებელია ისიც, რომ თავად **არის** ფორმაც ქართულში ზოგჯერ გამოიყენება მოდალური ელემენტის დანიშნულებით: „ორიოდ-სამი პურიც **არის** წაიდგო“ (საბა); გამოიხატება მნიშვნელობა: „მინც; კი“⁷. გვხვდება ასეც: **მინც არის** („სიკვდილით **მინც არის** ეხსნა ამ მწუხარებისგან“, — ა. ფურც.). რა თქმა უნდა, **ლამის**-თან **არის** ფორმას ეს მნიშვნელობა არ აქვს, აქ იგი უფრო ნეშველი ზმნის დანიშნულებას ასრულებს: „ლამის არის || ლამისაა, გული წაუვიდეს“ (შდრ.: „ეს-ესაა, მთვიდა“).

ლამის იფართოვებს ზმნურ ფორმასთან გამოყენების სფეროს: II კავშირებითის ვარდა, იგი შეიძლება შეეხამოს სხვა პარადიგმის ფორმებსაც: ლამის ტირის, ტიროდა, იტირა, ეტირა; ანუ: აწმყო, ნამყო უსრულს (განგრძობით), აორისტს (ნამყო ძირითადს), II შედგგობითს (გამოყენებულს III კავშირებითის ფუნქციით).

* * *

ი-ქნ-ებ-ა თანამედროვე ქართულში ორი დანიშნულებით გამოიყენება: საკუთრივ ზმნა და მოდალური ელემენტისა.

ი-ქნ-ებ-ა ზმნა პოლისემიურია:

ა) გამოხატავს მყოფობას, უღვლილებისას შეენაცვლება **არი-ს** ზმნას:

I სერია: აწმყო: არი-ს

მყოფადი: ი-ქნ-ება

პირობით-სოლმეობითი: ი-ქნ-ებ-ოდ-ა

კავშირებითი: ი-ქნ-ებ-ოდ-ე-ს

6 ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1, თბ., 1973, გვ. 615.

7 ლ. კვანტალიანი, ქართული ზებირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 98—100.

II სერია: აორისტი: ი-ყ-ო

II კავშირებითი: ი-ყ-ო-ს

III სერია: I შედეგობითი: ყოფილ-ა

II შედეგობითი: ყოფილ-იყო

III კავშირებითი: ყოფილ-იყოს.

შდრ.: „ის კაცი ახლა აქ არის“ — „ის კაცი ხვალ აქ იქნება“.

ბ) გამოიყენება შედგენილი შემასმენლის ზმნურ წევრად: „პატარა თუ არ გაიზარდა, დიდი როგორ იქნებაო“ (ანდაზა).

აქაც **ი-ქნ-ებ-ა** შეენაცვლება არი-ს ზმნას, მაგრამ წინა შემთხვევისაგან განსხვავებით (როცა II სერიაში მას მხოლოდ **ი-ყ-ო** ზმნა შეენაცვლებოდა), ამ დანიშნულებით (**ი-ყ-ო** ზმნასთან ერთად) **ი-ქნ-ებ-ა** → **ი-ქნ-ა** II სერიაშიც დაიხდება:

აწმყო: დიდი არის → დიდი

მყოფადი: დიდი იქნება

აორისტი: დიდი იყო/დიდი (შე)იქნა

არსებითად მეშველი ზმნის დანიშნულებით არის გამოყენებული **ი-ქნ-ებ-ა** აღწერითი ვნებითის ფორმებშიც (ამ შემთხვევაში II სერიაში უპირატესად ამ ფუძისგან ნაწარმოები ფორმებია დანოწმებული: **ი-ყ-ო** იშვიათია):

მოქმედებითი:

ვნებითი:

მყოფადი: გა-ი-ღ-ებ-ს (თანხას)

ვალბებულ ი-ქნ-ებ-ა (თანხა)

აორისტი: გა-ი-ღ-ო (თანხა)

ვალბებულ ი-ქნ-ა (თანხა).

ამ რიგისა: აყვანილ, ატანილ... იქნება (იქნებოდა, იქნებოდეს; იქნა, იქნას...).

გ) დადასტურებულია შესაძლებლობის ფუნქციის გამოსახატავად: „ერთხელაც იქნება (= შესაძლოა), მეღას მინდორზე გაუთენდებო“, „თოფის სროლა არ იქნება“ (= არ შეიძლება)⁸.

შეგნიშნავთ, რომ გამოთქმაში **არ იქნება** ზმნა წესაძლოა არქაული ფორმითაც იყოს წარმოდგენილი: **არ იქნების** (შდრ.: **არ ეგება** და **არ ეგების**): „კაცალი უნაჭუჭკოდ არ იქნების“ (ანდაზა).

დ) დაიხდება გამოთქმებში: **რა||რალა იქნება (იქნა), როგორც იქნება (იქნა), რაც იქნება, ვერ||არ იქნა** (ან: **ვერა და ვერ იქნა, არა და არ იქნა**)...

ყველა ამ შემთხვევაში **ი-ქნ-ებ-ა (ი-ქნ-ა)** ი-პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმაა. ამავე ფუძის მოქმედებითის ფორმა II და III სერიაშია და-

⁸ იხ.: ქივლ, ტ. IV, 1955.

მოწმებელი და ისიც მხოლოდ ამ მნიშვნელობით: „გააკეთა, ჩაიდინა, მოიმოქმედა“ („მაღლი ქენი და მარილიც მოაყარეო“, „მაშ დაესხდეთ და სამართალი ვქნათ“⁹).

ამ ზმნის პარადიგმა ასეთია:

აწმყო: შვრ-ებ-ა

მყოფადი: ი-ზამ-ს

აორისტი: ქნ-ა

I შედეგობითი: უ-ქნ-ი-ა.

თავის მხრივ ქნ-ა და ი-ქნ-ა ფორმობრივ კი არის ერთმანეთის მი-
გენილობისა: *ქამ-ენ-ა (შდრ.: ი-ქამ-ს||ი-ქმ-ს)¹⁰; ძირია ქამ|ქმ.

თავის მხრივ ქნ-ა და ი-ქნ-ა ფორმობრივ კი არის ერთმანეთის მი-
მართ მოქმედებითი და ვნებითი, მაგრამ სემანტიკურად მათ შორის
ამგვარი კავშირი დაჩრდილულია (შდრ.: ჰ-ყ-ო და ი-ყ-ო).

ზოგადი მნიშვნელობა ი-ქნ-ებ-ა ზმნისა არის: „იარსებებს“, აქე-
დან განვითარებულია სასურველობის სემანტიკა „კონძლო იყოს||
იარსებოს“, რაც საფუძვლად დაედო კიდევ ამ ფორმის გამოყენებას
მოდალური ელემენტის დანიშნულებით: „მგელი ცხვარს სამი წელი-
წადი დასდევდა — იქნება დუმა ჩამოუფარდესო“ (ანდანა)¹¹.

ი-ქნ-ებ-ა ზმნის მოდალურ ელემენტად გამოყენებამ განაპირობა
მისი ფონეტიკური ცვლათა: ი-ქნ-ებ-ა→იქნებ, ი-ქნ-ებ-ა→*ი-ქნ-ე-ა (ზ-ს
ჩაგარდნით)→იქნია (ეა→ია ფონეტიკური ცვლილების საფუძველზე);
ბოლო ფორმა დადასტურებულია მესხურში (შდრ.: ეგია).

როგორც ითქვა, ი-ქნ-ებ-ა ფორმის მოდალურ ელემენტად გამო-
ყენებას საფუძვლად დაედო სასურველობის (სურვილობის) სემანტიკა,
შემდგომ იგი იფართოებს სემანტიკურ სფეროს და ამჟამად გამოხა-
ტავს კარაუდის მნიშვნელობასაც. შესაბამისად გაფართოვდა მისი
ფორმობრივი შეხამების სფეროც: II კავშირებითის ფორმების გარდა
(იქნება||იქნებ დაწეროს, გააკეთოს, მოვიდეს, გათბეს...), იგი შესაძ-
ლოა გამოყენებულ იქნეს სხვა პარადიგმის ფორმებთანაც: იქნება||
იქნებ წერს, წერდა, წერდეს; დაწერა, დაეწერა, დაეწეროს; იქნება||
იქნებ იცის, იცოდა, იცოდეს (ანუ: აწმყოს, ნამყო უსრულის, აწმყოს
კავშირებითის, აორისტის, II შედეგობითის, III კავშირებითის ფორ-
მებთან, II შედეგობითთან — III კავშირებითის ნაცვლად).

იქნება, როგორც დამოუკიდებელი ან მეშველი ზმნის, და იქნება,
როგორც მოდალური ელემენტის, გამოყენების სფეროები ენაში მკვე-

⁹ იხ.: ქეღლ. ტ. VII, 1962.

¹⁰ ე. ზოფური, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, III, იხ. მისი:
შრომები, III, თბ., 1979, გვ. 83—84.

¹¹ ქეღლ. ტ. IV.

ორად განიჭნულია: სახელთან (ან პირველად მასდართან, მიძლეობასთან) იგი მხოლოდ ზმნის ფუნქციით გეხვდება (იქნება კაცო, ზნიში, გაკეთებული), ხოლო ზმნასთან — მხოლოდ მოდალური ელემენტის დანიშნულებით (იქნება||იქნებ წერს, წერდა, დაწერა...)

* * *

უნდა ზმნის ამოსავალი ფუძე (ძირი) ნ არის, იგივე, რაც უძველეს უ-ნ-ებ-ს/უ-ნ-ებ-ნ ზმნაში („უნებნ მათ“, — მ. 27, 15). უ-ნ-და ისტორიულად ნამყო უსრულის ფორმაა¹², აწმყოა უ-ნ-ა (რომელიც ზოგ დიალექტსა თუ კილოკავს — მესხურს, ქიზიურს — დღემდე დაუკავს). შემდგომ უნდა აწმყოს ფორმად იქნა გააზრებული და, ამას კვალობაზე, ახალი პარადიგმული რიგი აიგო. შდრ.:

აწმყო:	უ-ნ-ა	უ-ნ-და
ნამყო უსრული:	უ-ნ-და	უ-ნ-დ-ო-და
კავშირებითი:	უ-ნ-დ-ე-ს	უ-ნ-დ-ო-დ-ე-ს.

უ-ნ-ებ-ს/უ-ნ-ებ-ნ ფორმაში -ებ თემის ნიშანია, რომელიც შემდგომ ფუძეს შეუხორცდა და სხვა (-ავ) თემის ნიშანი დაირთო: ჰ-ნებ-ავ-ს/ჰ-ნებ-ავ-ნ. ეს ცვლილებაც საკმაოდ ადრეულ პერიოდში მოხდა — უკვე ოთხთავის პარალელურ ტექსტებში შეინიშნება მათი შენაცვლების შემთხვევები: „ხოლო დღესასწაულთა ჩუეულ იყო მთავარი იგი, მიუტევის ერსა მას პურობილი ერთი, რომელიცა უ-ნ-ებ-ნ მათ“; პარალელურ ვარიანტში: „რომელიცა ჰ-ნებ-ავ-ნ“ (მ. 27, 15). უნებს ხმოვანი პრეფიქსის გარეშეც გეხვდება ძველ ქართულ ტექსტებში: ჰ-ნ-ებ-ს.

ეს ზმნები სურვილის, ნდომის სემანტიკას გამოხატავდნენ. გვაქვს მათი ურთიერთნაცვლების, აგრეთვე ამავე სემანტიკის სხვა ზმნებთან შენაცვლების შემთხვევები:

რაოდენ გზის მინ და შეკრებამა ნაწობთა შენთაჲ; შდრ.: რაოდენ გზის გინ ე პე შეკრებამა შეილთა შენთაჲ (მ. 23, 37).

ვ-ი-ნებ-ე აორისტია, მ-ი-ნ-დ-ა — ნამყო უსრული (= „მინდობა“); ორსავე შემთხვევაში სურვილის ბნიშგენლობაა გამოხატული.

ხოლო პეროდე ვითარცა იხილა იესუ, განიხარა ფრიად, რამეთუ უნდა (= „უნდობა“) მათი ხილვამ მრავლით ეამიოვან ამისთვის; შდრ.: რამეთუ სწადოდა მრავლით ეამიოვან ხილვამ მისი (ლ. 23, 8).

უნდა ძველ ქართულშივე გამოიყენება როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობით:

¹² ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 224—225.

ა) (ვ-)უ-ნდ-ი, უ-ნდ-ი („უნდი მე“¹³); იგივეა, რაც ახალი ქართული: გ-უ-ნდ-ი-ვარ, უ-ნდ-ი-ხარ;

ბ) მ-ი-ნდ-ა, გ-ი-ნდ-ა, უ-ნდ-ა.

თანამედროვე ქართულში უნდა ზმნა ორი მნიშვნელობით იხმარება:

ა) „სურს, სწავლია“: „ბრმას რა უნდა და — ორივე თვალით“ (ან-დაზა);

ბ) „ესაჭიროება, საჭიროა მისთვის“: „ქარგ მთქმელს ქარგი გამგონე უნდაო“ (ანდაზა)¹⁴.

მართალია, ეს ორი მნიშვნელობა საკმაოდ ახლოსაა ერთმანეთთან, მაგრამ ამ თუნდაც მცირედმა სემანტიკურმა სხვაობამ ისინი უღვლილებითაც განასხვავა: როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობის უღვლილება ამ ზმნას მხოლოდ პირველი მნიშვნელობის გამოხატვისას აქვს:

აწმყო: { გუნდივარ, უნდიხარ, [უნდა]
 | მინდა, გინდა, უნდა

ნამცო უსრული: { გუნდოდი, უნდოდი, [უნდოდა]
 | მინდოდა, გინდოდა, უნდოდა

აწმყოს კავშირებითი: { გუნდოდე, უნდოდე, [უნდოდეს]
 | მინდოდეს, გინდოდეს, უნდოდეს

მყოფადი: { ვენდომები, ენდომები, [ენდომება]
 | მენდომება, გენდომება, ენდომება...

I შედევობითი: { ვ(ნ)დომებივარ, ს(ნ)დომებიხარ, [ს(ნ)დომებია]
 | მ(ნ)დომებია, გ(ნ)დომებია, ს(ნ)დომებია...

ზმნა ინვერსიულია, ახასიათებს დეფექტური უღვლილება (საერთოდ არა აქვს II სერია; აწმყოს წრის გარდა, სხვა პარადიგმაში იყენებს შენაცვლებულ ფუძეს: ე-პრეფიქსიანი ვნებითის ყალიბს).

მეორე მნიშვნელობის გამოხატვისას უნდა ზმნას მხოლოდ ობიექტური წყობა აქვს და, თანაც, ოდენ აწმყოს წრის პარადიგმები მოეპოვება („ქარგი გამგონე მინდა“ = „ქარგი გამგონე მჭირდება“, „ქარგი გამგონე მინდოდა“ = „ქარგი გამგონე მჭირდებოდა“, „ქარგი გამგონე მინდოდეს, ეიპოვნიდი“ = „ქარგი გამგონე მჭირდებოდეს, ეიპოვნიდი“).

სწორედ ამ მეორე მნიშვნელობისაგან განვითარდა ის სემანტიკა, რომელსაც მოდალური ელემენტი უნდა გამოხატავს: „საჭიროა, აუცილებელია“.

მნიშვნელობათა ამგვარი გადასვლა მოულოდნელი არ არის: „სურს, სურვილი აქვს“ → „სჭირდება, ესაჭიროება“ → „საჭიროა, აუცილებელია“.

¹³ ი. ა. ბ. ლ. ა. ძ. ც, დასახ. ნაშრ., გვ. 326 (იხ.: ნღომა).

¹⁴ ქივლ, ტ. VI, 1960.

მოდალური ელემენტის სტატუსით აღჭურვილი უნდა თავისი ფორმოპირივი ქმედებით (მოქცევით) პრინციპულად განსხვავდება უნდა ზმნისაგან: „უნდა“ მოდალური ელემენტი ეხამება მხოლოდ კავშირებითის ფორმებს (გარდა მყოფადს კავშირებითისა) და არ იუღლება.

მართალია, სურვილის გამოხატველი უნდა ზმნაც კავშირებითის ფორმებთან იხმარება, მაგრამ სხვაობაც აშკარაა:

ა) იცვლება პირის, რიცხვისა და დრო-კილოს მიხედვით:

თხრობითი კილო:

- აწმყო: I { მინდა ვაკეთებდე, გავაკეთო
 II { გვინდა ვაკეთებდეთ, გავაკეთოთ
 III { გინდა აკეთებდე, გააკეთო
 IV { გინდათ აკეთებდეთ, ვაკეთოთ
 V { უნდა აკეთებდეს, გააკეთოს
 VI { უნდათ აკეთებდნენ, გააკეთონ

- ნამყო: I { მინდოდა გამეკეთებინა (= გამეკეთებინოს)
 II { გვინდოდა გაგვეკეთებინა (გაგვეკეთებინოს)
 III { გინდოდათ გაგვეკეთებინათ (გაგვეკეთებინოთ)
 IV { უნდოდა გაეკეთებინა (გაეკეთებინოს)
 V { უნდოდათ გაეკეთებინათ (გაეკეთებინოთ)

კავშირებითი კილო:

აწმყო: მინდოდეს ვაკეთებდე, გავაკეთო
 გინდოდეს აკეთებდე, გააკეთო
 უნდოდეს აკეთებდეს, გააკეთოს...

- ნამყო: მ(ნ)დომებოდა (|| მ(ნ)დომებოდეს) გამეკეთებინა
 (გამეკეთებინოს)
 გ(ნ)დომებოდა (|| გ(ნ)დომებოდეს) გაგვეკეთებინა
 (გაგვეკეთებინოს)
 ს(ნ)დომებოდა (|| ს(ნ)დომებოდეს) გაეკეთებინა
 (გაეკეთებინოს)...

ანუ: თხრობითი კილოს გამოხატვისას აწმყოში ერთმანეთს ეხამება უნდა ზმნა აწმყოს ფორმით და აწმყოს ან II კავშირებითი; ნამყოში: უნდა ზმნა ნამყო უსრულის ფორმით და II შედეგობითი (|| III კავშირებითი). კავშირებითი კილოს გამოხატვის შემთხვევაში კი აწმყოში წახამებულია უნდა ზმნა აწმყოს კავშირებითის ფორმით და აწ-

მყოს ან II კავშირებითი, ნამყოში — უნდა ზმნა II შედეგობით ან III კავშირებითის ფორმით და II შედეგობითი (|| III კავშირებითი).

შენიშვნა: 1. II კავშირებითისა და II შედეგობითის (III კავშირებითის) ფორმები შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს როგორც ზმნისწინით, ასევე უზმნისწინოდ: **მინდა ვაკეთო || გავაკეთო, მინდოდა მგკეთებინა || გამეკეთებინა...**; 2. თხრობითი კილოს ნამყოში მოსალოდნელი იყო **უნდა ზმნა II შედეგობითის ფორმითაც** ყოფილიყო წარმოდგენილი (მნდომებოდა, გნდომებოდა...), მაგრამ იმის გამო, რომ II კავშირებითი, ჩვეულებრივ, III კავშირებითის ფუნქციით გამოიყენება, ეს ფორმა კავშირებითის კილოს გამოხატვისას დაჩნდება, ხოლო ახრობითი კილოს ნამყოში **უნდა მხოლოდ ნამყო უსრულის ფორმითაა დამოწმებული**; 3. პირთა შეხამება შესაძლოა ნაირგვარი იყოს:

მინდა { ვაკეთებდე, აკეთებდე, აკეთებდეს
 { გავაკეთო, ვაკეთო, ვაკეთოს...

გინდა { ვაკეთებდე, აკეთებდე, აკეთებდეს
 { გავაკეთო, ვაკეთო, ვაკეთოს და მისთ.

4. II კავშირებითის ფორმებთან თავისებური სემანტიკური ვითარება იქმნება: **მინდა/გინდა/უნდა** (= „სურვილი“) აწმყოა, ხოლო საუღლებელი ზმნა (**გავაკეთო/ვააკეთო/ვააკეთოს**) მყოფადს გამოხატავს.

ბ) საქმე გვაქვს რთული ქვეწყობილი წინადადების ერთ-ერთ ნაირსახეობასთან: **მინდა ვაკეთებდე ან მინდა გავაკეთო** არსებითად იგივეა, რაც: **მინდა რომ ვაკეთებდე, ან: მინდა, რომ გავაკეთო...** ამიტომაც **მინდა ვაკეთებდე ან მინდა გავაკეთო** ტიპის კონსტრუქციები დაწერილობისას ზოგჯერ ასეც არის წარმოდგენილი: **მინდა, ვაკეთებდე ან მინდა, გავაკეთო** (ე. ი. ისე, როგორც უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადება).

გარდა ამისა, სასურველობის გამომხატველი **უნდა ზმნა** შესაძლოა შეხამებული იყოს მასდართან: **მინდა (გინდა, უნდა) ამ საქმის ვაკეთება** (ან: **თამაში, ვარჯიში, სიმღერა...**), აგრეთვე არსებით სახელთან: **მინდა (გინდა, უნდა) წიგნი (სურათი..)**, რაც გამოირიცხება მაშინ, როცა **უნდა** მოდალური ელემენტის ფუნქციითაა გამოყენებული. გამოირიცხება ზემოხსენებული პირი დამახასიათებელი მიშანთვისებაც **უნდა ზმნისა**.

ა) მოდალური ელემენტი **უნდა** გამოიყენება კავშირებითის ყველა პირის ფორმასთან (ორსავე რიცხვში) უცვლელი ფორმით (არ გვხვდება მხოლოდ მყოფადის კავშირებითთან).

აწმყო: უნდა {
 ვაკეთებდე
 აკეთებდე
 აკეთებდეს

მყოფადი: უნდა {
 (გა)ვაკეთო
 (გა)აკეთო
 (გა)აკეთოს

ნამყო: უნდა {
 გამეკეთებინა (გამეკეთებინოს)
 გაგვეკეთებინა (გაგვეკეთებინოს)
 გაეკეთებინა (გაეკეთებინოს)...

ბ) უნდა მოდალური ელემენტი გამორიცხავს უნდა ვაკეთებდენ უნდა ვაკეთებდეთ უნდა ვაკეთებდით უნდა ვაკეთებდით (რთულ ქვეწყობილ) კონსტრუქციებად (უნდა, რომ ვაკეთებდენ ან უნდა, რომ ვაკეთებდეთ ან უნდა, რომ ვაკეთებდით) ნიშნავს, რომ „მას სურვილი აქვს ვაკეთებდენ || ვაკეთებდეთ“, და არა ვალდებულებას, რისი გამოხატვაც აკისრია მოდალურ ელემენტს (უნდა).

გ) ნიშანდობლივია, რომ ამ შემთხვევაში არ გააჩნევა თხრობითი და კავშირებითი კილო. საქმე ის არის, რომ უნდა მოდალური ელემენტით გამოხატება სპეციფიკური — ვალდებულების (დებიტივის) მნიშვნელობა, რომელიც კავშირებითი კილოს ერთ-ერთ სემანტიკურ ნაირსახეობად უნდა განისაზღვროს (შდრ.: კარგი იქნება, ვაკეთოს — ვაკეთოს! — უნდა ვაკეთოს!).

შეგნიშნავთ, რომ ორსავე შემთხვევაში (მაშინაც, როცა უნდა წარმოდგენილია ზმნის ფუნქციით, და იმ შემთხვევაშიც, როცა უნდა მოდალური ელემენტი) დასაშვებია უნდა ფორმისა და ზმნის გათიშვა ზმნისართებით: მინდა (/ვინდა/უნდა) სწრაფად (კარგად, დღეს, ხვალ...) ვაკეთო (/ვააკეთო/ვააკეთოს), შდრ.: უნდა სწრაფად (კარგად, დღეს, ხვალ...) ვაკეთო (/ვააკეთო/ვააკეთოს).

მოდალურ ელემენტად გამოყენებისას უნდა წესადლოა ფორმობრივადაც იცვალოს — ფონეტიკური ცვეთის შედეგად. ასეთი ვითარებაა, მაგალითად, აჭარულსა და მესხურში, სადაც უნდა||უნა→ნდა||და||ნა (ზმნის დაერთვის წინდებულად ან უკუდებულად): იქ-ნდა || იქ-ნა მივდეს „იქ უნდა მივიდეს“, დასწეროს-ნა „უნდა დაწეროს“ (აჭარული), ნა-გავაკეთო||გავაკეთო-ნა „უნდა ვაკეთო“, ვაკეთოს-და „უნდა ვაკეთოს“ (მესხური). საკუთრივ ზმნის ფუნქციით გამოყენებული უნდა კი არასდროს განიცდის ამგვარ ფონეტიკურ ცვლილებებს. ეს კიდევ ერთი ნიშნურია იმისა, თუ რა ზეგავლენას ახდენს ფუნქციური მხარე ფორმობრივზე.

უნდა ზმნის II პირის ფორმა სხვადასხვა მოდიფიკაციით დამოუკიდებლივ (გინდა||გინდ||გინ) ან თუ ნაწილაკთან შერწყმულად (თუ-გინდა|თუგინდ) ასევე გამოიყენება მოდალური დანიშნულებით (სინტაქსურად კავშირებს წარმოადგენენ), ამავე ფუნქციით გვხვდება აგრეთვე თუ ნაწილაკთან შერწყმული III პირის ფორმა (თუ უნდა→თუნდა||თუნდ):

გინდ რეგენისათვის გისწავლება, გინდ მკვდრისთვის გიწამლებიათ (ანდახა); თუნდა ამოდი, მზეო, და თუნდ ნუ ამოხვალ მბრწყინავი (ვაჟა).

ანალოგიური ვითარება ძველ ქართულშივე დაინდება, როცა გამოიყენებოდა II პირის ფორმა გინა: „მოიწიის ჭირი გინა დევნულებად სიტყვსა მისთვის“ (მრ. 4, 17), თუმცა აქ იგი ანუ კავშირის როლს ასრულებს; შდრ.: პარალელური ტექსტი: „შეემთხუიის ჭირი ანუ დევნულებად სიტყვსა მისთვის“.

ზემოხსენებული მნიშვნელობების მქონე გინა ამჟამად გვხვდება ზოგ დიალექტსა თუ კილოვავში (ქიზიყურში...).

ნახმნარი ფორმების გამოყენება მოდალური ელემენტების დანიშნულებით ქართულში არცთუ ისე იშვიათი მოვლენა ჩანს.

ნახმნარ ფორმებად მიიჩნევა, მაგალითად, თითქმის (←*თუ ითქმის) და თითქოხ (←*თუ ითქვას)¹⁵. შესაძლოა, ზმნური წარმოშობისა იყოს ვინძლო ელემენტიც (*ვინ-(შე)-იძლო→ვინძლო); სხვა ვარაუდით: *ვინ-ძი რო(მ)→ვინძლო¹⁶. ზმნური შესიტყვებისგანაა მიღებული ვარაუდის გამოშატეველი მოდალური ელემენტი ვინიცობაა (←ვინიცობა არის←ვინიცობა←ვინ-იც(ის)-ობა←ვინ იცის): „ვინიცობაა, ეჭვი იიღონ, ასე უთხარი“... ვარაუდის მოდალობას გამოხატავენ აგრეთვე ჩანს და ეტყობა ფორმები: „ჩანს, ბარშიაც თოვლი მისულა“ (სწორად შეხამებულია როგორც ფორმასთან: როგორც ჩანს); „ეტყობა, სტუმარს იქაურობა მოეწონა“¹⁷.

მოდალური მნიშვნელობები შეუძენიათ მოდი და ადგა ზმნურ ფორმებსაც. პირველი წაქეზების დანიშნულებით გამოიყენება („მოდი, ვნახოთ ვენახი“), მეორე ექსპრესიულობას მატებს ფრაზას („ადგა მეწისქვილემა და წააჭამა ერთი ქათამი, — ნიმუში მითულურადანა“).

15 ა. შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 614.
16 იქვე.
17 ქეგლ, ტ. III, 1953; ტ. VIII, 1964.

